

Άνθρωποι και ζώα στη Νεοελληνική λογοτεχνία

Από τις αρχές (12ος αι.) ως σήμερα

Επιμέλεια:
ΣΟΦΗΡΙΑ ΣΤΑΥΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

Γιώργος Αράγης

ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΡΟΪΔΗΣ: «ΑΝΘΡΩΠΟΙ ΚΑΙ ΖΩΑ»

«Άνθρωποι και ζώα» ονομάζεται ένα ξεχωριστό κεφάλαιο του τόμου Έμμανουήλ Ροΐδη: *Αφηγήματα*, που κυκλοφόρησαν οι εκδόσεις «Γαλαξία» τό 1969. Στο κεφάλαιο αυτό ανήκουν τέσσερα διηγήματα: τὰ διηγήματα «Ιστορία όρνιθώνος», «Ιστορία ενός σκύλου», «Ιστορία ενός αλόγου» και «Ιστορία μιὰς γάτας». Τὰ διηγήματα αυτά, μαζί με τρία άλλα («Ψυχολογία Συριανού συζύγου», «Τό παράπονο του νεκροθάππου», «Τό ξεστούπωμα»), αναφέρονται και ώς «Συριανά διηγήματα». Η πρώτη από τίς παραπάνω τέσσερις ιστορίες, ή «Ιστορία όρνιθώνος», δημοσιεύτηκε στο *Σκρίπ* στίς 1/1/1897, ή δεύτερη στο *Άστν* στίς 10/10/1893, ή τρίτη στο *Άστν* στίς 2/10/1894 και ή τελευταία στο *Άστν* πάλι στίς 12/12/1893. Όλες σέ διάστημα μιὰς πενταετίας, όταν ό Ροΐδης ήταν σέ ώριμη πιά ήλικία, λίγο πριν από τὰ 60 του χρόνια. Σ' αυτά τὰ τέσσερα διηγήματα θά ήταν δυνατόν νά ένταχθει, ώς πέμπτο, και τό διήγημα «Κυνομουμαχία», που ίσως δέν προκρίθηκε από τίς εκδόσεις «Γαλαξία» για τό μακάβριο θέμα του. Η «Κυνομουμαχία» δέν διαδραματίζεται στη Σύρο και δέν ανήκει στα «Συριανά διηγήματα», καλύπτεται όμως από τόν τίτλο «Άνθρωποι και ζώα».

Στήν πρώτη από τίς τέσσερις ιστορίες, τήν «Ιστορία όρνιθώνος», που αφορά τή συζυγική σχέση μιὰς κοτούλας μέ τόν κόκορά της, δέν έχουμε ανθρώπινη συμμετοχή. Συνεπώς τό διήγημα αυτό δέν ανταποκρίνεται στόν τίτλο τής ένότητας «Άνθρωποι και ζώα», μέ συνέπεια νά έξαιρεθει από τή σημερινή είσήγηση. Θά σημειώσω μόνο τήν πρώτη περίοδο του διηγήματος, όπου ό πεζογράφος κάνει τήν ακόλουθη δήλωση: «Έξ όσων ευτύχησα ή δυστύχησα νά γνωρίσω είμαι, πιστεύω, ό μόνος άνθρωπος όστις, αν τόν ώνόμαζον ζών, δέν θά έθεώρει τούτο

ώς προσβολήν». Αυτή ή δήλωση, και όσα τιμητικά γράφει στή συνέχεια για τά ζώα, ίσως σχετίζεται μέ τό γεγονός ότι τά κατοικίδια, πού πρωταγωνιστούν στίς επόμενες τρείς «ίστορίες» του, γράφονται μέ κεφαλαίο τό άρχικό γράμμα.

Τό δεύτερο διήγημα, ή «Ιστορία ενός σκύλου», έχει πολύ συνοπτικά ώς έξής: Μετά άπό τήν άποτυχημένη επανάσταση του 1848 στήν Ίταλία, ήρθαν στά νησιά του Αιγαίου και ιδιαίτερα στή Σύρο πολλοί αυτόεξόριστοι Ίταλοί άνθρωποι πού για νά επιβιώσουν έκαναν διάφορες δουλειές του ποδαριού. Ανάμεσά τους και ό πρώην Γαριβαλδινός λοχίας Γιαμβατίστας, μέ τόν μικρό του γιό Κάρολο και τόν μεγαλύτερο σκύλο του Πλούτωνα. Ο Γιαμβατίστας έβγαζε τά πρόσ τό ζήν δίνοντας ύπαίθριες παραστάσεις «σαλτιβάγκου ή θαυματοποιού», μαζί μέ τόν γιό του και τόν Πλούτωνα. Όπου τό ένδιαφέρον του κόσμου συγκέντρωνε τό εκπαιδευμένο σκυλί μέ τά κόλπα του, ...*ζητοκραυγάζων ή μάλλον ζητογαυγίζων ύπέρ του Γαριβάλδη, ήτοι πρό πασσάλου ένδυθέντος κόκκινον χιτώνα, ή όρμών νά σπαράξη τόν Ίησουίτην ή τόν Ραδέσκην, τόν αυτόν δηλαδή πάσσαλον φέροντα μαύρον ράσον ή άσπρόχρυσον στολήν και πύλον πτερωτόν αυστριακού στρατάρχου. Πολλά τέτοια διασκεδαστικά έκανε ό Πλούτωνα και στό τέλος τής παράστασης, ...βαδίζων επί τών όπισθίων ποδών και κρατών μεταξύ τών όδόντων μικρόν δίσκον περιήρχετο [...]* τάς τάξεις τών θεατών ταπεινώς ύποκλινόμενος πρό έκάστου και *έπειτα προσηλώνων έπ' αυτού άνεκφράστου γλυκύτητος έπαιτικόν βλέμμα.* Ένώ τά φαγώσιμα φιλοδωρήματα, μέ τά όποια τόν τράταραν οί τρόφιμοι του Λυκείου Εύαγγελίδη, τά κουβαλούσε, άν και τά λιγουρευόταν, στά άφεντικά του. Μιά μέρα ό Γιαμβατίστας, δίνοντας παράσταση μεθυσμένος, έπεσε άπό μία αυτοσχέδια, συγκροτημένη άπό έτερόκλητα άντικείμενα, πυραμίδα και έσπασε ...*κατά τήν πώσιν και άμφοτέρα τά όστᾶ τής κνήμης του.* Χειρουργήθηκε, δηλαδή άκρωτηριάστηκε, χωρίς άναίσθητικό στό νοσοκομείο τής πόλης, έχοντας άγκαλιάσει μέ τό ένα χέρι του τό κεφάλι του Πλούτωνα. Τό σκυλί σέ μία στιγμή, έρεθισμένο άπό τά βογγητά του Γιαμβατίστα, δάγκωσε τόν γυμνόν βραχίονα του χειρουργού. Μετά τόν άκρωτηριασμό ή άνάρρωση του άκροβάτη χρόνισε. Ένας άλλος Ίταλός πού νοσηλευόταν στήν ίδια αίθουσα άπόκτησε φιλία μέ τό σκυλί κι όταν πήρε έξιτήριο, άρχικά μέ τό καλό και μετά μέ τό ζόρι, πήρε μαζί του τόν Πλούτωνα. Ο Γιαμβατίστας σέ κάμποσες

μέρες πέθανε και θάφτηκε. Τήν ἴδια μέρα ὁ Πλούτωνας τό ἔσκασε ἀπό τήν αἰχμαλωσία του και ἔτρεξε στό νοσοκομεῖο. Ἐκεῖ ὁ βοηθός τοῦ χειρουργοῦ, πού ἔκανε πειράματα ἀνατομίας, τόν ἔδεσε σέ ἀνατομική τράπεζα και ἄρχισε νά τόν «κρεουργεῖ». Ἐρχόμενος ὁ Κάρλος νά πάρει ὄ,τι ξέμεινε ἀπό τόν πατέρα του, ἄκουσε τίς οἰμωγές τοῦ Πλούτωνα και τόν φώναξε. Τό σκυλί ἔσπασε τότε τά δεσμά του και ἔτρεξε πρὸς τήν κλειστή πόρτα. Ὁ χειρουργός, πού ἐμφανίστηκε ἐκείνη τή στιγμή, διέταξε τόν βοηθό του ν' ἀνοίξει τήν πόρτα. Καί, ἀφοῦ ἔφτυσε τόν βοηθό του γιά τήν πράξη του, ἔδεσε τά τραύματα τοῦ σκυλιοῦ. Ὁμως ὁ Πλούτωνας, ἀκολουθώντας τά ἴχνη τῆς σοροῦ τοῦ ἀφέντη του, ἔτρεξε πρὸς τό νεκροταφεῖο. Στό δρόμο λιθοβολήθηκε ἀπό τά ἀγυιόπαιδα και ξεψύχησε κοντά στήν πόρτα τοῦ νεκροταφείου.

Τό τρίτο διήγημα, «Ἱστορία ἑνός ἀλόγου», πολύ σύντομα πάλι, ἔχει τήν ἀκόλουθη ἐξέλιξη: Ἡ Σύρος ἀπόκτησε ἀμάξια γιά νά πηγαίνουν οἱ κυρίες χωρίς νά λερώνονται ἀπό τίς λάσπες, ὅταν ἔβρεχε, στή Λέσχη, ὅπου γίνονταν οἱ χοροί. Ἐτσι ἡ Σύρος ἀπόκτησε και σταῦλο και ἄλογα. Ἄλογα ἀδύνατα και ἡμερα ἐκτός ἀπό ἕνα ζωηρό, ἀτίθασο και ἀζύγωτο, τόν Ζαναμπέτη. Ὁ μόνος πού πλησίαζε και εἶχε στενές φιλίεσ μέ τόν Ζαναμπέτη ἦταν ὁ Τσέκος, ἕνα ἰταλόπουλο δεκαπέντε χρονῶν. Στή Σύρο εἶχε «προσαράξει» ἕνας γέρος Βαυαρὸς ὀνόματι Κρέιζερ, δάσκαλος ζωγραφικῆς, ὁ ὁποῖος ἀνάμεσα σέ ἄλλα, βάλθηκε νά ζωγραφίζει και τά ἄλογα. Μιά μέρα εὐχαριστημένος ἀπό τήν ζωγραφιά τοῦ Ζαναμπέτη φίλεψε τό ἄλογο «κουλούραν». Ὁ Ζαναμπέτης δέν τήν ἔφαγε, ἀλλά και δέν ἐπέτρεψε στόν ζωγράφο νά τήν ξαναπάρει, γιά τόν λόγο ὅτι τή φύλαγε γιά τόν Τσέκο. Ἐκείνον τόν καιρό δροῦσε στήν περιοχή τῆς Σύρου ἕνας ληστής ὀνόματι Λοῦρος. Ἐνα ἀπόγευμα, πού ὁ Τσέκος κουβαλοῦσε ἕνα καλάθι μέ τροφίμα γιά τούς ἀμαξηλάτες, συνάντησε τόν Λοῦρο. Ὁ ληστής τοῦ ζήτησε τό καλάθι. Τό παιδί ἀρνήθηκε μέ συνέπεια νά ξυλοφορτωθεῖ. Ἀκούοντας ὁ Ζαναμπέτης τόν θρῆνο τοῦ Τσέκου, ἔκοψε τό δέσιμό του, ἔτρεξε πρὸς τόν Τσέκο, ἄρπαξε ἀπό τόν σβέρκο τόν Λοῦρο και τόν πέταξε πέρα. Συντρέχοντας και ἄλλοι σοβαροὶ λόγοι, ὁ Λοῦρος ἀρρώστησε και ἀργότερα πέθανε. Αυτό θεωρήθηκε ἀπό τούς ντόπιους κακοσημαδιά γιά τόν Ζαναμπέτη. Μια ἄλλη μέρα ἕνας ἀμαξηλάτης, ἐνῶ ἐτοιμαζόταν νά προγευματίσει, πῆρε ἐντολή νά τρέξει γιά δουλειά. Ἐφυγε ἀφήνοντας τό ψωμοτύρι

του στὸν σανό. Ὁ Ζαναμπέτης τὸ συμμαζέψε κοντά του. Ὅταν ἦρθε ὁ Τσέκος, τὸ θεώρησε δῶρο τοῦ Ζαναμπέτη, ὅτι δηλαδή κάποιος τὸ ἔδωσε στὸν Ζαναμπέτη κι αὐτός τὸ κράτησε, ὅπως ἔκανε καὶ ἄλλες φορές γιὰ τὸν Τσέκο. Ὅταν ὁ ἀμαξηλάτης γύρισε καὶ εἶδε τὸν Τσέκο νὰ τρώει τὸ ψωμοτύρι του, ἄρχισε νὰ φωνάζει καὶ νὰ τὸν λέει κλέφτη. Ακούγοντας αὐτὲς τίς φωνές ὁ πατέρας τοῦ Τσέκου, πού ἦταν μεθυσμένος, ἐπιτέθηκε στὸ παιδί. Τὸ κλάμα τοῦ Τσέκου προκάλεσε τὴν ἀντίδραση τοῦ Ζαναμπέτη πού ἄρπαξε τὸν αἴτιο ἀπὸ τὴ ράχη καὶ τὸν «ἐξφενδόνισεν εἰς τριῶν βημάτων ἀπόστασιν». Τὸ ἀποτέλεσμα ἦταν μιά ὀμάδα Ἰταλῶν μαζί μέ τὸν πατέρα τοῦ Τσέκου νὰ ἐπιτεθοῦν μέ δικράνια στὸ ἄλογο, νὰ το τραυματίσουν βαριά καὶ νὰ τὸ ἀφήσουν στὸν τόπο.

Τὸ τέταρτο διήγημα, «Ἱστορία μιᾶς γάτας», ἀφορᾶ τὴν περιπέτεια τῆς γάτας Σεμίρας. Ὁ Ροῖδης, οἰκότροφος στὸ Λύκειον Εὐαγγελίδη τῆς Σύρου, ὅπως καὶ στὰ προηγούμενα διηγήματα, κατάφερε νὰ ἔχει φιλικές σχέσεις μέ τὴ Σεμίρα. Οἰκονόμος στὸ Λύκειο τὸν τελευταῖο καιρὸ ὑπηρετοῦσε μιά Ὑδραία, μᾶλλον ἀλβανικῆς καταγωγῆς, μεγαλοκόρη, παρθένα, ψηλή, μέ μουστάκι, τὴν ὁποία οἱ τρόφιμοι, λόγω τοῦ χαρακτήρα της, τὴν ἔλεγαν Λάμια. Ἄκρως αὐστηρή σέ ζητήματα κοινωνικῆς ἠθικῆς, ἔγινε στόχος ἀνώνυμων ἐρωτικῶν ἐπιστολῶν ἀπὸ τοὺς τρόφιμους τοῦ Λυκείου. Ἡ Λάμια εἶχε στολίσει ἓνα κρεβάτι καὶ τὸ ἔδειχνε σέ ὄλους μέ καμάρι καὶ περισσότερο στὸν χῆρο παντοπώλη τοῦ Λυκείου, πού τὸν λιμπιζόταν γιὰ νόμιμο σύζυγο. Ἡ ἴδια κοιμόταν σέ ἓνα σοφά. Γιὰ τὴ Σεμίρα, στὴν ὁποία ἄρεσε νὰ ξαπλώνει κάτω ἀπὸ τὰ μεταξωτά τοῦ στολισμένου κρεβατιοῦ της, ἡ δεσποινίδα Λάμια ἔτρεφε σφοδρὴ ἔχθρα. Καὶ πάντα καιροφυλακτοῦσε μέ τὸ σκουπόξυλο στὸ χέρι νὰ τὴν πιάσει ἐπ' αὐτοφώρω καὶ νὰ τὴν ξυλοφορτώσει. Ἦταν ἡ ἐποχὴ πού οἱ Συριανοὶ εἶχαν ἐπιδοθεῖ στὸ λεγόμενο «ξεβράκωμα», στὴν ἀλλαγὴ δηλαδή τῆς ντόπιας φορεσιᾶς μέ τὴν εὐρωπαϊκὴ. Ἀνάμεσα στοὺς ἄλλους ἄλλαξε καθυστερημένα καὶ ὁ χῆρος παντοπώλης· γεγονός πού ὤθησε τὴ Λάμια νὰ ἀκολουθήσει τὸν γενικὸ συρμό. Ὅλα εὐκόλα στὴν ἀλλαγὴ ὄχι ὁμως καὶ τὸ πολύπλοκο καπέλο. Τελικά, ὡστόσο, ἡ γυναίκα κατάφερε νὰ τὸ κατασκευάσει σύμφωνα μέ τὰ γούστα τῆς ἐποχῆς, ἓνα καπέλο «μετέχον πύργου, κήπου καὶ πτηνοτροφείου». Οἱ τρόφιμοι τοῦ οἰκοτροφείου τὰ εἶχαν μέ τὴ Λάμια γιὰ τὴ λιτὴ διατροφή τους. Συνωμότησαν ἐναντίον της καὶ κάποιο βράδι

Ένας οικότροφος έβαλε κρυφά τό ιδιόμορφο καπέλο τής Λάμιας κάτω από τά μεταξωτά του κρεβατιού της. Έκείνη είδε κάποτε τόν σωρό καί τόν κοπάνησε άγρίως, νομίζοντας ότι εκεί κρυβόταν ή Σεμίρα. “Όταν κατάλαβε τί έκανε, έτρεξε μέ κλάματα στόν Διευθυντή του Λυκείου, ζητώντας τήν τιμωρία των οικότροφων. Ό ένοχος δέν βρέθηκε κι ευτυχώς γι’ αυτόν, λέει ό άφηγητής, γιατί σέ τρεις μέρες ή Σεμίρα βρέθηκε πνιγμένη σέ πηγάδι.

Αυτές οι ιστορίες, πού σās παρουσίασα περιληπτικά, αποτελούν τή μισή περίπου έκταση των όμώνυμων διηγημάτων. Η υπόλοιπη έκταση καλύπτεται από μία γενική εισαγωγή· εισαγωγή περισσότερο ιστορικών καί έγκυκλοπαιδικών γνώσεων παρά καθαρά άφηγηματικής μορφής. Στην «Ιστορία ενός σκύλου» ή αναλογία, ανάμεσα στην εισαγωγή καί στο διηγηματικό έπεισόδιο, είναι 2 σελίδες εισαγωγή, 6 τό έπεισόδιο· στην «Ιστορία ενός αλόγου» ή αναλογία είναι 7 σελίδες εισαγωγή, 6 καί μισή τό έπεισόδιο· καί στην «Ιστορία μιās γάτας», έχουμε αντίστοιχα 6 καί μισή εισαγωγή, καί 7 τό έπεισόδιο.

Οι εισαγωγές, όντας γνωστικής κατηγορίας, δίνουν τήν ευκαιρία στόν πεζογράφο νά ασκήσει τή γνωστή σχολιαστική, ειρωνική καί χιουμοριστική του τάση πάνω σέ ποικίλα θέματα. Για νά πάρουμε μιá ιδέα αντίγράφω τήν πρώτη παράγραφο από τήν «Ιστορία ενός αλόγου»:

Άδικον θά ήτο νά υποθέσωμεν ότι τό Ζητήσατε τήν γυναίκα άρμόζει εις μόνα τά μαχαιρώματα, τάς φαρμακώσεις καί τάς ληστείας ταμείων. Η αλήθεια είναι ότι, καθώς των περισσότερων κακουρημάτων, ούτω δύναται νά άνευρεθί εις τήν γυναίκα ή πρώτη αίτία των περισσότερων άριστουρημάτων. Χωρίς τήν αίσχροτητα των άρχαίων Έλληνίδων, τής Έλένης, τής Φαίδρας, τής Μηδείας, τής Κλυταιμνήστρας καί των άλλων, ούτε Ίλιάδα θά είχομεν, ούτε Αίσχύλον ή Εύριπίδην, ούτε χωρίς τήν σεμνότητα των Ίταλίδων, τής Βεατρίκης, τής Λαύρας καί τής Έλεονώρας θά είχον οι Ίταλοί Δάντην, Τάσσον καί Πετράρκαν. Καί όχι μόνον στίχοι, αλλά καί πολλά άλλα μεγάλα χρήσιμα ή εύμορφα πράγματα έχουσι βεβαίως άρχήν γυναικείαν. Όλοι γνωρίζουν ότι εις τήν Ροδόπην χρεωστείται ή άνέγερσις τής τρίτης πυραμίδος καί εις τάς έπειτα μετερχομένας τό αυτό έπάγ-

γελμα ή εισαγωγή του μεταξοσκώληκος εις τήν Εὐρώπην, τά χρυσᾶ ὑφάσματα τῆς Βενετίας, ἡ ἀλιεία τῶν μαργαριτῶν, τό κυνήγιον τῶν στρουθοκαμήλων καί τό πελέκημα τῶν ἀδαμάντων. Χωρίς τήν Αἰκατερίνην Β' δέν θά ἐβλάσταναν πιθανῶς φοίνικες εις τήν Πετρούπολιν, οὔτε θά ἐγνωρίζαμεν χωρίς τήν κόμησσαν Δουβαρὺ τήν γλυκύτητα τοῦ παγωμένου καμπανίτου. Καί δι' αὐτήν τήν ἀνύψωσίν μας ὑπεράνω ἀπό τά ἐπίγεια, οὐχί τήν φαντασιώδη τοῦ πνεύματος τῶν ποιητῶν καί τῶν παπάδων, ἀλλά τήν πραγματικὴν τοῦ σώματος, πρέπει νά ἔχωμεν χάριν εις τήν γυναίκα. Ὁ πολὺς τῶ ὄντι Μογκολφιέρος, ὁ ὁποῖος, ὡς λέγεται, ἐγυναικοκρατεῖτο, διαταχθεὶς ἡμέραν τινά ὑπὸ τῆς γυναικὸς του νά ξηράνη τό ὑγρὸν της μεσοφούστανον εις τήν ἐστίαν, εἶδε τοῦτο κολλωθὲν ὑπὸ τοῦ θερμοῦ ἀέρος ν' ἀνυψωθῆ εις τήν ὀροφήν καί ἐφεῦρε τό ἀερόστατον τήν ἐπιούσαν.

Τό ἐπεισοδιακὸ μέρος εἶναι, ὅπως προανάφερα, τό καθαυτὸ διηγηματικόν. Σ' αὐτὸ ἔχουμε ἔντονη συναισθηματικὴ φόρτιση καί ταυτοχρόνα σφοδρὴ ὑπεράσπιση τῶν κατοικίδιων πρωταγωνιστῶν.

Ἔχει γίνεῖ πολὺς λόγος γιὰ τήν ἔλλειψη φαντασίας, τό αὐτοβιογραφικὸ ὕλικό, τὸν ρεαλιστικὸ ἢ καί νατουραλιστικὸ τρόπο τῆς ροϊδικῆς πεζογραφίας.¹ Στά παραπάνω τρία διηγήματα, τά εἰσαγωγικά μέρη, στὸν βαθμὸ πού βασίζονται σέ ἱστορικὰ δεδομένα, ἔχουν ἀσφαλῶς πραγματιστικὴ βάση. Τά ἐπεισοδιακὰ μέρη πηγάζουν, σύμφωνα μέ τὸν πεζογράφο, ἀπὸ ἀναμνήσεις τοῦ ἀπὸ τήν περίοδο πού σπούδαζε στὴ Σύρο. Πηγάζουν, ἀλλὰ ὀλοκληρώνονται κιόλας ὡς ἀναμνήσεις; Ἄν δοῦμε τά ἐπεισόδια ἀπὸ τήν πλευρὰ τῆς ἀληθοφάνειας καί τά πάrouμε τοῖς μετρητοῖς, παρατηροῦμε πὼς ἀπὸ ἓνα σημεῖο καί πέρα θά μπορούσε νά προκύψει ζήτημα ἀξιοπιστίας. Πράγματι ἡ ἐξέλιξη τῶν διηγημάτων ἀπὸ ἓνα σημεῖο καί μετὰ χάνει οὐσιαστικὰ τὸν πραγματιστικὸ

1. Κ.Θ. Δημαρᾶς, *Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας*, Ἀθήνα, Ἴκαρος, 1968, σσ. 330-331, 333. Ἐμμανουήλ Ροΐδης, *Σκαλαθῦρματα*, ἐπιμέλεια Ἀλκης Ἀγγέλου, Ἀθήνα, Ἑρμῆς, 1986, σσ. νε, ρκστ. Κώστας Στεργιόπουλος, *Περιδιαβάζοντας*, Ἀθήνα, Κέδρος, 1986, τόμος Β', σ. 33. Ἀθηνᾶ Γεωργαντᾶ, *Ἐμμανουήλ Ροΐδης. Ἡ πορεία πρὸς τὴν Πάπισσα Ἰωάννα*, Ἀθήνα, Ἴστος, 1993, σσ. 274-275. Δανάτος Μπέζας, «Ἐμμανουήλ Ροΐδης», *Ἡ παλιότερη πεζογραφία μας*, Ἀθήνα, Σοκόλης, 1996, Τόμος Ε', 1830-1880, σσ. 26-28, 32, 34-35.

χαρακτήρα της. Άς πάρουμε τήν «Ιστορία ενός σκύλου». Ο Πλούτωνας ἀπάγεται ἀπό ἕναν νοσηλεύόμενο συμπατριώτη τοῦ Γιαμβατίστα. Κάποτε ὡστόσο τό σκάει καί ἐπιστρέφει στό νοσοκομεῖο. Πότε ἀκριβῶς; Ὅκτώ μετὰ τήν ἀπαγωγήν του ἡμέρας καί δύο ὥρας μετὰ τήν ἐκφοράν τοῦ νεκροῦ... Μόλις ἔχει γίνει δηλαδή ἡ ταφή τοῦ πεθαμένου Γιαμβατίστα. Ὅταν φτάνει στό νοσοκομεῖο ὁ Πλούτωνας, τόν πιάνει ὁ μαθητευόμενος ἀνατόμος, τόν δένει στήν ἀνατομική τράπεζα καί τόν «κρεουργεῖ». Ὅταν ὅμως τό σκυλί ἀκούει τή φωνή τοῦ Κάρλου πού μόλις φτάνει ἐκεῖ, σπάει τά δεσμά του καί τρέχει πρὸς τήν κλειστή πόρτα. Αὐτή τή στιγμή, ἐνῶ ὁ Πλούτωνας καί ὁ Κάρλος ὀδύρονται ἀπό τίς δύο πλευρές τῆς κλειστῆς πόρτας, ἐμφανίζεται ὁ χειρουργός τοῦ νοσοκομείου, προστάζει τόν ἀνατόμο ν' ἀνοίξει τή θύρα, τόν φτύνει γιά τήν πράξη του καί δένει τά τραύματα τοῦ σκυλιού. Ἐδῶ ἔχει κανεῖς τήν ἐντύπωση πῶς ὁ συγγραφέας κρατάει μπαγκέτα καί διευθύνει τίς συμπτώσεις. Συμπτώσεις, ὅμως, πού προκαλοῦν ἀντίστοιχα ἐρωτήματα. Πῶς ἔρχεται τό σκυλί ἐκείνη τή στιγμή καί ὄχι κάποια ἄλλη; Πῶς πιάνεται καί δένεται στήν ἀνατομική τράπεζα ἕνα «μεγαλόσωμο» σκυλί, χωρίς πρῶτα νά ὑπνωτιστεῖ, ἐνῶ ἐκείνη τήν ἐποχή δέν ὑπῆρχαν ὑπνωτικά φάρμακα στήν ἀγορά;² Πῶς συμβαίνει νά κρεουργεῖται ὁ Πλούτωνας καί νά μὴ σπάει τά δεσμά του, παρά μόνο ὅταν ἀκούει τή φωνή τοῦ Κάρλου; Πού κρυβόταν ὁ χειρουργός τόση ὥρα πού σὺρλιαζε τό σκυλί καί δέν τό ἄκουγε, ἀλλά παρουσιάστηκε τήν κατάλληλη στιγμή; Καί τελικά πῶς κατάφερε, ἀργότερα, ὁ κυνηγημένος καί λιθοβολημένος ἀπό τά ἀγυιόπαιδα Πλούτωνα νά φτάσει καί νά ξεψυχήσει «πλησίον τῆς πύλης τοῦ νεκροταφείου»; Δέν μπορούσε νά περπατήσει μερικά μέτρα περισσότερα ἢ μερικά μέτρα λιγότερα; Κι ἕνα ἀκόμα ἐρώτημα: μπορεῖ νά ὀσμίζεται ἕνα σκυλί τήν ἐκφορά ἑνός νεκροῦ σώματος;

Τέτοια ἐρωτήματα θά μπορούσε νά θέσει κανεῖς πολύ περισσότερα ἀναφορικά μέ τά τρία διηγήματα πού συζητῶ. Π.χ., πῶς βρέθηκε

2. Βρισκόμαστε στά 1850-1851. Ὁ αἰθέρας καί τό χλωροφόρμιο μόλις ἄρχισαν νά χρησιμοποιοῦνται πειραματικά στή χειρουργική, ὁ αἰθέρας τό 1846 καί τό χλωροφόρμιο τό 1847. Ὅχι, ὅμως, στήν Ἑλλάδα. Ἡ ἐγχείρηση τοῦ Γιαμβατίστα, στήν «Ιστορία ἑνός σκύλου», ἔγινε χωρίς ἀναισθησία.

γυμνός ο βραχίονας του χειρουργού σέ ώρα χειρουργείου και τόν δάγκωσε ο Πλούτωνας, πώς δέν ἤξερε τόν Πλούτωνα ὁ ἱερέας κατηχητής, ὅταν τόν ἤξερε ὅλη ἡ Ἑρμούπολη, πώς βρέθηκε ἔρημο μονοπάτι κοντά στόν σταῦλο τῶν ἀλόγων, ἄρα μέσα στή Σύρο, ὅπου ὁ ληστής Λοῦρος συνάντησε τόν Τσέκο καί τόν ξυλοκόπησε; Πῶς δέν ἄκουσε κανένας Συριανός τίς κραυγές του παιδιοῦ; Πῶς δέν ἐμπόδισε ὁ Τσέκος τόν Ζαναμπέτη νά ἐπιτεθεῖ στόν πατέρα του; Πῶς δέν κατάλαβε μέ τήν πρώτη ξυλιά ἡ Λάμια ὅτι δέν χτυποῦσε ζωντανό σῶμα, ἀλλά ἓνα κούφιο πράγμα καί συνέχισε νά χτυπάει τό διαλυμένο καπέλο της; Ἐρωτήματα τέτοια καί ἄλλα προκύπτουν ἀπό τά τρία διηγήματα, ἐρωτήματα ἀναπάντητα θά ἔλεγε κανείς. Ἄραγε δέν ἤξερε ὁ πεζογράφος πῶς εἶχε παρατραβήξει τό σκοινί καί πῶς ἔτσι ἴσως κινδύνευε ἡ ἀξιοπιστία τῆς ἀφήγησής του; Μᾶλλον ἀπίθανο νά μήν τό ἤξερε. Ἐφόσον ὅμως τό ἤξερε, πῶς δεχόταν νά περιγράψει μέ αὐτόν τόν τρόπο τή δράση τῶν διηγημάτων του; Ἡ ἀπάντηση εἶναι γνωστή ἀπό ἀρχαιοτάτων χρόνων. Ἐννοῶ ὅτι ὁ πεζογράφος ἀποδεχόταν αὐτή τήν ἀφηγηματική τακτική βασισμένος σέ ὀρισμένο ἄλλοθι· τό ἴδιο ἀκριβῶς μέ κείνο πού διαβάζουν οἱ ἀναγνώστες τά λογοτεχνικά κείμενα. Ἐνα ἄλλοθι πού δέν εἶναι ἄλλο ἀπό αὐτό τῆς ποιητικῆς ἄδειας. Ἡ, διαφορετικά εἰπωμένο, ὁ συγγραφέας ἐνεργοῦσε μέ βάση τήν ἀρχή πῶς, ὅ,τι δυναμικά δέν ἀποκλείεται νά συμβεῖ, μπορεῖ ν' ἀποτελέσει ὑλικό ἀφηγηματικοῦ ἔργου. Πράγματι. Μέ τή διαφορὰ πῶς, ὅταν μπαίνει στή μέση ἡ ποιητική ἄδεια, ὁ ρεαλισμός καί ὁ νατουραλισμός παραχωροῦν τή θέση τους στήν ἐπινόηση καί στή φαντασία· κάτι πού βλέπουμε νά γίνεται στά συγκεκριμένα διηγήματα. Ὑπάρχει βέβαια στά διηγήματα αὐτά ἓνας λοῦστρος πραγματισμοῦ. Ὁ συγγραφέας ξεκινάει μέ γεγονότα πού ἔχουν πραγματιστικό χαρακτήρα, μετά ὅμως, ἐνῶ κρατάει το πραγματιστικό πρόσχημα, κινεῖται ἐλεύθερα πρὸς τόν στόχο του. Ἐλεύθερα, χωρίς νά λογοδοτεῖ στήν πραγματιστική αἰτιότητα, ἀλλά νά προχωράει σύμφωνα μέ ὅ,τι θέλει νά ἐκφράσει. Ἴσως ἀφετηρία αὐτῶν τῶν διηγημάτων νά στάθηκε κάποιο καθημερινό μικροπεριστατικό, ἡ συνέχεια ὡστόσο διαμορφώνεται σίγουρα ἀπό τήν εὐρηματική αὐτενέργεια τοῦ συγγραφέα.

Ὁ Ροῖδης στά τρία διηγήματα πού εἶδαμε, βάζοντας τά τρία ζῶα δίπλα στους ἀνθρώπους, κάνει ὀρισμένες διακρίσεις. Πρῶτα, ὅτι τά

ζωα δέν ενεργοῦν ὀρθολογικά, οὔτε ὑστερόβουλα, οὔτε ὑπολογιστικά, ἀλλά σύμφωνα μέ τό ἔνστικτό τους καί τήν ἐκπαίδευσή τους. Μέ τό ἔνστικτό τους αἰσθάνονται τήν ἀγάπη τῶν ἀνθρώπων πρός αὐτά καί ἔκτοτε τοὺς ἀφοσιώνονται, κάποτε καί μέχρι θανάτου. Παράδειγμα τό σκυλί ὁ Πλούτωνα καί τό ἄλογο ὁ Ζαναμπέτης, πού πλήρωσαν ἀκριβὰ τήν ἀφοσίωσή τους πρός τά πρόσωπα πού τ' ἀγαποῦσαν. Ἀπέναντι βέβαια στή λογική καί στίς προκαταλήψεις τῶν ἀνθρώπων τό ἔνστικτο τῶν ζῶων δέν ἀνταποκρίνεται. Ὁ Πλούτωνα, βλέποντας τήν ὥρα τῆς ἐγγείρησης νά βογκάει καί νά ὑποφέρει ὁ Γιαμβατίστας, ἐπιτέθηκε καί δάγκωσε τον χειρουργό. Ἐνῶ ὁ Ζαναμπέτης σέ διαφορετική περίσταση ἐπιτέθηκε στόν πατέρα τοῦ Τσέκου. Ἡ Σεμίρα, κατά τό ἔνστικτό της, προτιμοῦσε τή θαλπωρή μέσα στά μεταξωτά σκεπάσματα τοῦ κρεβατιοῦ τῆς Λάμιας. Τό ὅτι αὐτό ἦταν ἀπαράδεκτο γιά τή Λάμια δέν μπορούσε νά τό ἐννοήσει ἡ γάτα, καταλάβαινε μόνο πώς κινδύνευε κάθε φορά νά φάει ξύλο καί εἶχε τό νοῦ της νά τό σκάσει τήν κατάλληλη στιγμή. Ἀπό τ' ἄλλο μέρος, ἡ δεσποινίς Λάμια ἀντιμετώπιζε τήν πράξη τῆς γάτας λογικά καί, ὡς ἕνα βαθμό, τήν ἐνιωθε σάν μιὰ πράξη ἐναντίον της καί σαν συνεργασία μέ τοὺς τρόφιμους τοῦ Λυκείου. Ὅμως τά ζωα, πάντα κατά τά ἴδια διηγήματα τοῦ Ροῖδη, δέν ἀφοσιώνονται ἀπλά σέ ὄσους τά ἀγαποῦν, ἀλλά καί φτάνουν νά δείχνουν εὐγνωμοσύνη καί γεναιοδωρία. Ὁ Πλούτωνα, ὅ,τι φαγώσιμο δῶρο ἔπαιρνε ἀπό τοὺς οἰκότροφους τοῦ Λυκείου, ἂν καί πεινοῦσε, τό πήγαινε στά ἀφεντικά του. Ὁ Ζαναμπέτης, ἂν καί πολύ θά τοῦ ἄρесе νά φάει τήν κουλούραν πού τοῦ χάρισε ὁ ζωγράφος Κρέυζερ, τήν κράτησε νά τήν πάρει ὁ Τσέκος. Τό ἴδιο ἔγινε καί μέ τό ψωμοτύρι τοῦ ἀμαξηλάτη.

Τό οὐσιαστικότερο πάντως συμπέρασμα, πού βγαίνει ἀπό τά τρία διηγήματα, εἶναι ὅτι τά ζωα, ἀκόμα κι αὐτά πού μᾶς ὑπηρετοῦν, εἶναι ἀπροστάτευτα ἀπό τήν ἀγριότητα τῶν ἀνθρώπων. Γι' αὐτό καί τά τρία ζωα τῶν διηγημάτων εἶχαν, ἀπό χέρια ἀνθρώπινα, φρικτό τέλος. Πράγματι, ἂν δέν κάνω λάθος, σ' αὐτό ἀποσκοποῦσε ὁ πεζογράφος, καθώς ὅλη ἡ ἀφηγηματική δράση, ἀφοῦ ἔδειξε τίς ἀρετές καί τήν ἀθωότητα τῶν κατοικίδιων, κατάληξε στόν ἀγριο θάνατό τους. Μάλιστα γιά νά τονιστεῖ ἡ ἀδικία, ἔχουμε ἔντονη συναισθηματική φόρτιση τῶν περιστατικῶν. Δύσκολα δέν θ' ἀγανακτοῦσε κάποιος, βλέποντας ἕνα τόσο ἀφοσιωμένο στόν ἄνθρωπο σκυλί, σάν τόν Πλούτωνα,

νά κρεουργείται και νά θανατώνεται ἔπειτα ἀνάληγτα. Θέλοντας νά φτάσει σ' ἓνα τέτοιο ἀποτέλεσμα ὁ πεζογράφος χρειάστηκε νά βάλει μπροστά τήν ἐπινοητικότητα καί τή φαντασία του.

Ἐνα ξεχωριστό στοιχεῖο πού βγαίνει ἀπό τήν «Ἱστορία ἐνός ἀλόγου» προκύπτει ἀπό τή σχέση τοῦ Τσέκου μέ τόν Ζαναμπέτη. Αὐτή ἡ σχέση ἀνήκει στούς σπάνιους δεσμούς ἀνάμεσα σέ ζῶα καί ἀνθρώπους. Γιατί δέν εἶναι ἀποτέλεσμα ἐκπαίδευσης, μακροχρόνιας ἤ ὄχι. Ὁ Πλούτωνας εἶχε πολύ στενό δεσμό μέ τόν Γιαμβατίστα καί τόν Κάρλο. Ἀλλά αὐτό τό σκυλί εἶχε ἐκπαιδευτεῖ καί ἦταν φιλικό μέ ὄλον τόν κόσμο. Ὁ Ζαναμπέτης ὅμως ἦταν ἀτίθασο ἄλογο, δέν εἶχε ἐκπαιδευτεῖ καί δέν πλησιάζονταν μέ φιλικό τρόπο ἀπό κανέναν, παρά μόνο ἀπό τόν νεαρό Τσέκο. Λές καί ἀνάμεσά τους ὑπῆρχε ἐγγενῆς συμπάθεια. Πράγματι τό ἄλογο καί τό παιδί ἔνωσαν τό ἓνα τό ἄλλο σάν νά εἶχαν γεννηθεῖ καί νά μεγαλώσει κολλητά μεταξύ τους. Κάτι τέτοιο, ὡστόσο, δέν εἶχε προηγηθεῖ. Ἡ φιλία τους στάθηκε αὐτόματη ἀπό τήν πρώτη στιγμή. Θά πρέπει συνεπῶς νά δεχτοῦμε πώς σ' αὐτή τήν περίπτωση εἶχαμε ἰδιάζουσα προδιάθεση ἀνάμεσα στούς δυό. Τέτοια φυσική προδιάθεση, πού μέ τήν πρώτη ἐπαφή νά ἀναγνωρίζονται ἀμέσως, ἀπό ἐνστικτώδικο ροπή, σάν ὑπάρξεις, θά λέγαμε, τῆς ἴδιας πάστας. Προσωπικά δέν γνωρίζω τέτοιο περιστατικό. Ἐχω ἀκούσει, ὅμως, γιά περιεργές σχέσεις ἀνάμεσα σέ ζῶα καί ἀνθρώπους. Τό ὅτι ὁ Τσέκος εἶχε ἐνδιάθετη κλίση πρὸς τά ἄλογα μᾶς τό ἐπισημαίνει ὁ Ροῖδης στό τέλος τοῦ διηγήματος μέ τόν ἀκόλουθο ἐπίλογο:

Τὴν ἐπιούσαν [μετά τή θανάτωση τοῦ Ζαναμπέτη] ἐπέστρεψα εἰς Ἀθήνας. Ἐκτοτε ἔμαθα ἐξ ἐπιστολῆς τοῦ ζωγράφου ὅτι κατώρθωσε νά τοποθετήσῃ τό παιδίον εἰς ἵπποδρόμιον, τό ὅποιον ἦλθε νά δώσῃ παραστάσεις τινάς εἰς Σύρον. Τόν Τσέκον ἔτυχε νά συναντήσω μετά τινα ἔτη εἰς Σικελίαν. Εἶχε γίνῃ πρώτης τάξεως ἵπποδαμαστής, κατορθώσας νά διδάξῃ μικροσκοπικόν τινα ἵππον τῆς Σαρδηνίας πράγματα κινούντα τὴν ἔκπληξιν τῶν θεατῶν. Τό ζῶον τόν ὑπερηγάπα καί τόν ἠκολούθει ὡς κυνᾶριον εἰς τοὺς δρόμους τῆς Μεσσηνίας. Ταῦτα ὅμως δέν ἤμπόδισαν τόν Τσέκον νά δακρύσῃ, ὅταν τοῦ ἐνθύμησα τόν Ζαναμπέτην.

Τελειώνοντας, θέλω νά πῶ ὅτι ὁ συγγραφέας δέν ἀφήνει νά φανῇ πώς ἡ κακὴ ἀνθρώπινη διαγωγή ἀπέναντι στά ζῶα εἶναι γενικό

φαινόμενο. Πέρα από τόν Γιαμβατίστα, τόν γιό του Κάρλο, τόν Τσέκο και τούς τρόφιμους του Λυκείου, πού αγαπούσαν τά ζῶα, ἔχουμε ἐπιπλέον τίς περιπτώσεις του «ἀγαθότατου» χειρουργοῦ καί του «καλοῦ ἱερέως» Δαβίδ Μολοχάδη. Ὁ πρῶτος, ὅταν ὁ Πλούτωνα τοῦ δάγκωσε «τόν γυμνόν βραχίονα» τήν ὥρα του χειρουργείου, ἀντί νά θυμώσει, «ἔσπευσε νά ἀναχαιτίση τοῦς πρός ἐπίδειξιν ζήλου κακοποιούντας τόν Πλούτωνα νοσοκόμους». Ὁ δεύτερος, ὅταν τό σκυλί μπήκε τήν ὥρα πού γινόταν τό μάθημα τῆς «Κατηχήσεως» στό Λύκειο μέ τόν δίσκο στό στόμα, σήκωσε τό ραβδί νά «ἀποδιώξη» τόν ἄγνωστο εἰσβολέα. Ὅμως, μόλις ἀντίκρουσε τό βλέμμα του Πλούτωνα, κατέβασε τό ραβδί καί ἔριξε, ὅπως συνήθιζαν οἱ τρόφιμοι, ἓνα πεντάλεπτον μέσα στόν δίσκο.